

Hervay sincs többé...

Elnémult a költő: csak a versek sírnak tovább az Ó hangján. Őt nem vigasztalták eléggé, hiszen teleirt papírlapok sikertüzenél nem lehet melegedni. A vers nem üt, nem ölel, csak örzi ütések, ölelések nyomát. Nem öl a vers, de életben sem tart. És nem azért él a költő, hogy verset írjon, hanem verset ír, amíg él — mi mást tehetne. Már alig él, s még mindig ír, ezért hisszük, hogy a verssor — ha ki-kihagy is — azért csak dobog „reggeltől halálig”, megtévesztően, mint holmi pace-maker, az elvásott életosztón helyett. Lehet, hogy a vers műszívet pótol, de nem pótolhat társat, gyermeket, szülőt, barátot. Nem kell betakarni, nem éhes, nem kísér haza, nem tolaakszik, és mégis mindig kéznél van. A magáét mondja, ami a miénk is, de elhallgattatható és „bekapcsolható” tetszés szerint. Mindig ráér, nem mint mi, siető és kifulladás embere, akik eliparkodunk egymás mellől és elől az éppen legsürgősebb tennivaló vagy pótcselekvés felé, hogy aztán ott maradjunk dermedt kettesben a feltámadt vers szemrehányásával, a fel nem támadót hasztalan visszavárva. Mert ő nem ért rá kivárni, amíg mi ráérünk foglalkozni Vele. Vele — nem a Verssel.

Lódenkabát Európa szögén — amikor kéziratban olvastam csodálatos kötetét, az életmű-összegezőt, még nem tudtam, hogy az utolsó. És most ott lóg a lódenkabát, egy zilahi család anyjának-lányainak közös-kopott-egyetlen kabátja, egy emberöltőtől tépázottan a szögön, ahová a költői emlékezet akasztotta. Mi legyen vele? Szemfedőnek is alkalmas, ha már kinőtte mindenki, akinek nincs mit felvennie hosszú, végtelen hosszú telek hidegében. A többiek, *otthon*, addig várnak, hogy sor kerüljön rájuk, s mindenkinek jusson kabát, család, vers, emlék, vacsóra — s mi kell még?

Gizi megmondaná. Megmondaná, mi az a néhány dolog, ami szükséges. És mi az az egy, ami pótolhatatlan.

Gizi Zsuzsanna

Kibédiről — vitái kapcsán

Először a Házsongárd egyik fehér márványoszlopán találkoztam Kibédi nevével. Nyitott könyv és toll volt a „Kibédi Hapka Sándor (író) 1897—1941” sorok fölé faragva. A könyvtárban másnap felütöttem a lexikonokat, de a névre nem találtam rá. Az idősebb irodalmárok, akikről érdeklődtem, alig-alig emlékeztek rá, jelentéktelen újságírónak, dilettáns költőnek nevezték. Később aztán Osvát Kálmán *Erdélyi Lexikonjának* 1934-es, bővített kiadásában (*Erdélyi Monográfia*) szócikket olvashattam Kibédiről; majd könyveiről írt méltatásra is akadtam korabeli folyóiratokban, s ha más nem, kalandos élete, költői öntudata megragadott. Az 1980-as *Korunk Evkönyvében* közölt *Házsongárdi Panteon* című tanulmányomban már őt is felvettem. Örömmel olvastam utóbb George Sbárcea könyvének Kibédiről író fejezetét. A *Hét* hasábjain pedig Kudelász Ildikó (1980, 48.) és Sztojka László (1981, 31.) kiegészítéseit. Mindkét hozzászóló elsősorban saját emlékeire alapozott, az élményszerűség tette érdekessé írásaikat, gyanítom, hogy Sztojka az *Erdélyi Lexikon* adatait is felhasználta. Kibédi élete túl kalandos ahhoz, hogy pontos életrajzát

össze lehessen állítani: mettől meddig hol élt, min dolgozott. De főleg Kudelász Ildikó sorait ki kell egészítenünk. A korabeli sajtó, a művei körüli viták számos adatot megőriztek.

Tanulságos elolvasni Kristóf György kolozsvári egyetemi tanárral folytatott szócstatájának dokumentumait, Kristóf először az 1934-ben megjelentetett, *Mihail Eminescu Összes költeményei* című Kibédi-kötetre figyelt fel. Ennek bevezetőjében Györi Illés István Kibédi életéről és pályájáról ír, a fordító pedig Eminescut mutatja be, s öntudatosan kijelenti: „És bevégeztem a munkát azzal a biztos tudattal, hogy nemzetem köréből elsőnek sikerült behatolnom Mihail Eminescu benső világának útvesztős sűrűjébe — hogy megközelíttem, elértem és eleven lelkembe öleltem Öt: a Román Lelket.” Ez a magabiztos megnyilatkozás készíthette Kristóft egy terjedelmes, az *Erdélyi Múzeum* 1935-ös évfolyamában közreadott tanulmány (*Eminescu Mihály költeményei*) megírására. Első négy fejezete Eminescut mutatja be az elérhető román bibliográfia felhasználásával, s érzékelteti költészete bonyolult problematikáját, művészi sajátosságait, tolmácsolásának nehézségeit. Az ötödik fejezet a műfordítás kockázatairól és a műfordítás-irodalomról szól. Ezután elemzi Kibédi idézett nyilatkozatának tükrében a kötetet. Megállapítja, hogy az nem tartalmazza az összes verseket, sorrendjük teljesen esetleges, sok kifejezést meg sem értett a fordító, néhol hibásan értelmezett, a rímképleteket, klasszikus versformákat nem ismerte fel, s nem adta vissza, esetlen, összetett szavakkal kísérletezett, s a versek zenéjével is adósunk maradt. Kibédi kötetéből „csak a jószándék marad dicséretes”. A Kristóféval egyező véleményét Makkai László (*Erdélyi Helikon*, 1935. 1.) és Gáldi László (*Vasárnap*, 1935. 2.) is kifejtette. Egyedül Kováts József az *Ellenzékben* (1934. december 2.) minősítette „a pontos, fegyelmezett és lelkiismeretes fordítások iskolapéldájá”-nak a kötetet, Korvin Sándor a *Korunkban* (1934. 11.) inkább Eminescuról ír, s csak egyetlen mondatban dicséri a fordítót. Nyilvánvaló, hogy Kibédi — filológiai felkészültségének felületessége folytán is — nem tolmácsolta hűségesen a nagy műveltséget, kongeniális fordítót igénylő Eminescu-költészetet.

Kibédi e bírálatra az irodalmi szokások minden szabványát mellőző cikkben válaszolt az akkoriban Jacky Stein (Tölgyes Imre) szerkesztésében megindult *Tri-bün* című „Irodalmi, tudományos és társadalmi folyóirat” 4. és egyben utolsó számában (belső borítóján főmunkatársként Kibédi neve szerepel első helyen). *Gyuri bátyánk kirohanása* a vezércikk címe. Hangvetelére jellemző e bevezetés: „...dr. Kristóf György a cluji egyetem magyar tanára egy 19, mondd tizenkilenc oldalra terjedő elmeköptetést, akarom mondani stílusgyakorlatot eresztett meg az Erdélyi Múzeum legújabb számában *Eminescu Mihály költeményei* címmel. Sejtik ugyebár, hogy Gyuri bátyánk az én Eminescu-fordításomra fente rá fogát, és púdvás fogain keresztül beteg májának gonosz váladékát harapta belém.” A sértő kifejezéseknek se szeri, se száma. Kristóf személye, stílusa ellen fordul ahelyett, hogy bizonyítaná a vádak alaptalanságát. Mindössze azt indokolja meg, miért nem teljes kötet: nem volt pénz az összes fordítás megjelentetésére. Az egész cikkből leginkább figyelemre méltó Kibédi saját őseire vonatkozó fejtegetése. Kristóf ugyanis szóvá teszi, hogy a fordító hol Hapca, hol Hapka formában használja nevét, román származása ellenére sem érti meg az eminescui szöveget. Íme a válasz:

„Az én eredeti nevemmel és származásommal cseppet sem bajos tisztába jöni. Kezdjük a nevemmel. Törvényes gyermek lévén, apám családi nevét viselem. Egyesenes ági ősom Iuga Koriaticovics moldvai román fejedelem, aki tudvalevőleg litván eredetű volt. A Bogdánnal vívott csata után, amelyben az öreg Iuga elesett, egyik fia, Péter, néhány emberével együtt megmenekült és visszatért, illetve -menekült Budfalvára és felvette a Hapka nevet, ami szlávul anyni, mint »erőszakos«, ha jól tudom. Családunk románok között élve teljesen elrománosodott, de tovább vitézkedett és 1587-ben budfalvi előnévvel megkapta a magyar nemességet is. [...] A román szövegben azért írom Hapcának, mert most apám is így írja, ha románul ír. Az írói nevem pedig édesanyámnak, Kibédi László Teréziának családi előneve. Úgy gondoltam, ha már magyar író lettem, magyar nevet kell választanom, és édesanyám révén a Kibédi név tetszett legközelebbinek, legtermészetesebbnek, nem idegennek. Anyai nagyapám, Kibédi László Sándor tősgyökeres lófó székely volt. Hároméves koromban szüleim elváltak, én édesanyámmal nevelkedtem, és ő székelynek és reformátusnak nevelt.”

Pár évvel később újra meggyűlt a baja Kibédinek Kristóffal. Most a *Szeptember végén* című, 1933-ban megjelent „költői színjáték”-át vette bonckés alá a kolozsvári professzor. Kristóf a darab kapcsán a Petőfi—Pila Anikó viszony legendájával számol le. A legenda szerint ugyanis Koltón Petőfi megismerkedett egy 17 éves szép cigánylánnyal, akit talán a kedvesévé tett. A kapcsolatra Teleki Sándor utalt, Jókai egy versében és prózai írásban is feldolgozta, romantikusan ki-

színezve. Kristóf hosszas kutatással megszerzi Pila Anikó anyakönyvi adatait, utána néz a szakirodalom utalásainak, s úgy találja, hogy Petőfi valóban megismerhette Teleki udvarában a szép, érdekes egyéniségű Pila Anikót, de ennél több nem történt közöttük. Így mutatja be kapcsolatukat Dávid Gyula is (*Petőfi Erdélyben*, Buk., 1972. 58—60.). Kristóf főleg az ellen tiltakozik, hogy Kibédi a darab előszavában Pila Anikót a *Szeptember végén* ihletőjének tartja. Igaz, a darabban ez áttételes értelmezést kap, a vers végének elmúlásra utaló sorai Pila Anikó jóslatára vezettetnek vissza. Petőfi egyik darabbeli „vallomása” szerint szeretné „összegyűrni” Júliával Anikót, többször is a nyílt színen csókolóznak. Ezek sértették a korabeli ízlést, a Petőfi Társaságnak (tagja volt Kristóf is) a költőről kialakított eszményi képét. Kristóf érvelése, észrevételei lehetnek helyesek, de erkölcsi szempontja vitatható, miszerint a cigánylánnyal való kaland „beszennyezné” Petőfi jellemét. E tanulmányáért a Petőfi Társaság megdicsérte Kristófit, s látatlanul megbélyegezte Kibédit.

Kibédi válasza ezúttal sem maradt el. Az *Erdélyi Múzeum* 1937-es évfolyamában közzétett bírálatra egy 1939-ben saját költségen kinyomatott 73 lapos füzetben (*Petőfi és Pila Anikó*) replikázott. Eszerint „Kristóf uram” csecseg, őrjöng, hötyög, fecseg, bemaalcol, ficsereg, füllent, lefetyel a daraball kapcsolatban. A Kristóf ellen irányuló sértegetéseken túl nincs a kötetnek összefüggő gondolatmenete, Kibédi ide-oda kapkod ellenőrizhetetlen adatok után. Ő nem dokumentumokra, adatokra hivatkozik, hanem arra, hogy jól beszél cigányul, sőt szájbidszó (?) volt egy cigánytörzsnél, s így információit egyenesen a Koltó környéki cigányok vallomásaiból veszi, akik még jól emlékeznek a Petőfi—Pila Anikó kapcsolatára. Megjegyzi, hogy e cigányok csak neki, cigányul voltak hajlandók elmesélni a történetet. Sőt, gyermekkorában maga is sokat járt a cigányok közt, s megismerte az akkor már öreg Anikót. De hivatkozik lázalmára, amelyben megjelent előtte, és Anikóról mesélt neki Petőfi, s végül dédapjára, az örmény Szám-tartó Kajetánra, aki 1911-ben 112 esztendőskorában halt meg, s akinek az anyja (Kibédi szépanyja) Perzsiából származott. Nos, ez a Kajetán Petőfi körül harcolt (őreghuszár volt már 48-ban!), sokat mesélt Kibédinek Petőfiről, mi több a dédunoka gondolatvitellel is kapott tőle információkat. A kis kötet egyik vezérmotívuma a cigányok és szabad erkölcsiségük védelmezése — mintegy ellentétei ezt a Kristóf képviselte polgári erkölccsel. Kibédi végül már azt sem tartja kizártnak, hogy gyermeke is született Pila Anikónak Petőfitől. Ilyen érvekkel egy irodalomtörténetész nem szállhatott vitába. Kristóf Kibédi egyik „válaszára” sem írt viszonzó választ.

Kibédi írásait olvasva az a benyomásunk, hogy alig lehetett tisztában a tudományos kutatás módszereivel, lehetőségeivel. Egzaltált autodidaktaként nem akarta tudomásul venni, hogy felkészültsége korlátokat szab. Jellegzetes egyénisége volt Kolozsvárnak, Erdélynek: a kismemizettek sorából feltörő költő, író, szerkesztő.

A *Petőfi és Pila Anikó* azért is érdekes, mert számos önéletrajzi adatot tartalmaz. Ezek részét ellenőrizve sikerül jobban körvonaloznunk Kibédi életét, munkásságát. Így kiderül, hogy 1897. március 3-án született Nagysomkúton. Ott, helyben a *Kővárvidék* című napilap főmunkatársaként (1923) kezdte a szerkesztői munkát. A *Kővárvidék* egyik cikkében pedig hivatkozik arra, hogy Barta Lajos őt zseninek nevezte. Ugyanez a lap közli Kibédi és Vicsay Erzsike házasságának (1923. február 17.) hírért. Az eljegyzésről a *Nagybányai Hírlap* korábban így számol be: „Kibédi László Sándor, a neves modern író, a Kővárvidék társszerkesztője, la-punk régi munkatársa eljegyezte Vicsay Erzsikét.” (1923. február 12.) Tehát nem Kolozsvárt házasodott meg Kibédi, mint azt Kudelász Ildikó írja. Utalást találunk szalontai szerkesztő korára, s valóban, 1929. február 12-én Kibédi magyar párti napilapot indított *Az Újság* címmel Nagyszalontán, s annak 1930. január 3-ig főszerkesztője volt. A lap tovább élt 1944-ig. Szerkesztői gondjairól, nyomorúságáról nyílt levelet ír az *Erdélyi Szemlének* (1929. 7.). Ebben említi készülő regényét, mely „világszenzáció volna: két hatalmas kötet, témája egy vándorcigány rablókaraván élete minden rezzenésével egyetemben. (Azt hiszem, tudod, hogy én vándorcigány is voltam).” Más helyről értesülünk, hogy *A farkas fia* lesz e regény címe. Az 1937 májusa és 1939 januárja között Kolozsvárt megjelent *Széphalom* című „Irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat” — melynek felelős szerkesztője volt — utolsó számából az is kiderül, hogy 1918—1919-ben talán háborús sebesülés miatt kellett a bal térdét megoperálni, ekkor sántult meg. „Béna baltereddemmel sajnos már nem repülhetek a trapézra, a szemem is közellátó lett, vége a cirkuszi céllövés nemes művészetének is. Semmi mesterséget sem folytathatok többé, amire jó láb és éles szem szükséges. A fogamhoz nem fűlt, de rá kellett fanyalodnom az újságírásra. Valahogy ezzel is elzötyögtem, s amikor már ezt sem bírtam

sem testileg, sem egyébként, csak az írói pálya maradt. Nem kell magyaráznom tovább, mit jelent ez, mert azt is mondanom kell, hogy még az írói lehetőségek sem nekem termettek" — vallja a *Petőfi és Pila Anikó*ban.

Kibédi csakugyan íróként maradt meg a köztudatban. Hogy ellenőrizhetetlen, már-már legendává ködösülő életpályájának képét hitelesnek tarthatjuk-e, kérdéses. A vitathatatlan tények között azonban szerepel négy kötet vers, egy színdarab, három kötet versfordítás és öt periodika (köztük 1930 novemberétől 1940 szeptemberéig a *Korunk* is), amelynek történetében ő is szerepet játszott. Utóéletéhez tartozik, hogy bár a *Szeptember végéig* nem adták elő színpadon, 1942-ben filmre vitték Rodriguez Endre rendezésében Sipos László és Palásthy Géza szövegkönyve alapján, parádés szereposztással — a Petőfi Társaság nem kis felháborodására (vö. *Koszorú*, 1943. 1.).

Kibédi 40 évvel ezelőtt, 1941. december 16-án veseelégtelenségben halt meg. Akkor a vízműveknél dolgozott. Felesége nagy áldozatok árán készíttethette el sír-emlékét, 1954 szeptemberében őt is melléje temették a Házsongárdba. E cikk írása előtt fel akartam keresni sírjukat. Nem találtam. Rövid vizsgáldóság után felismertem a keretet, pár hónappal ezelőtt temettek a sírba. A derékba tört fehér márványoszlop a sír mellé döntve, még olvasható rajta a felirat. Talán ezt a sírkövet érdemes lenne megmenteni!

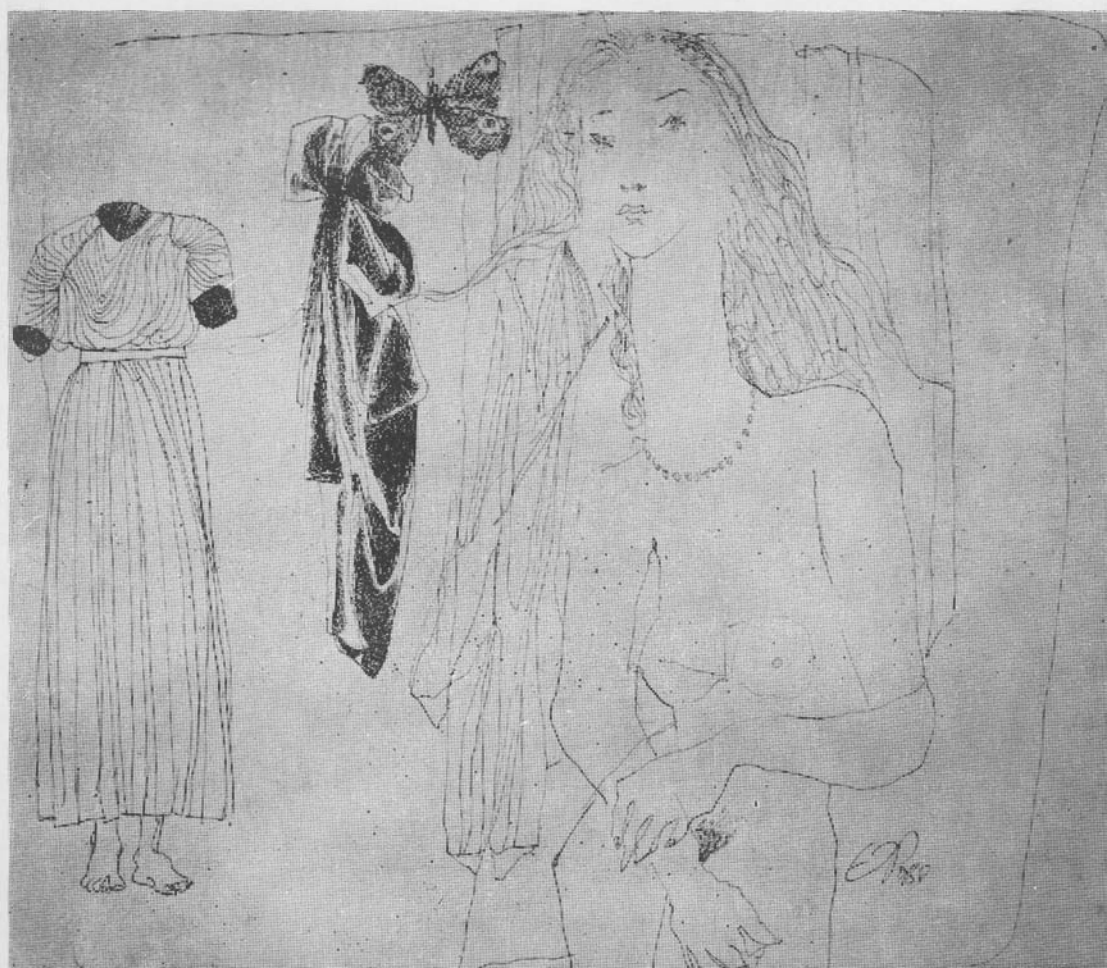
Gesztus és folytonosság

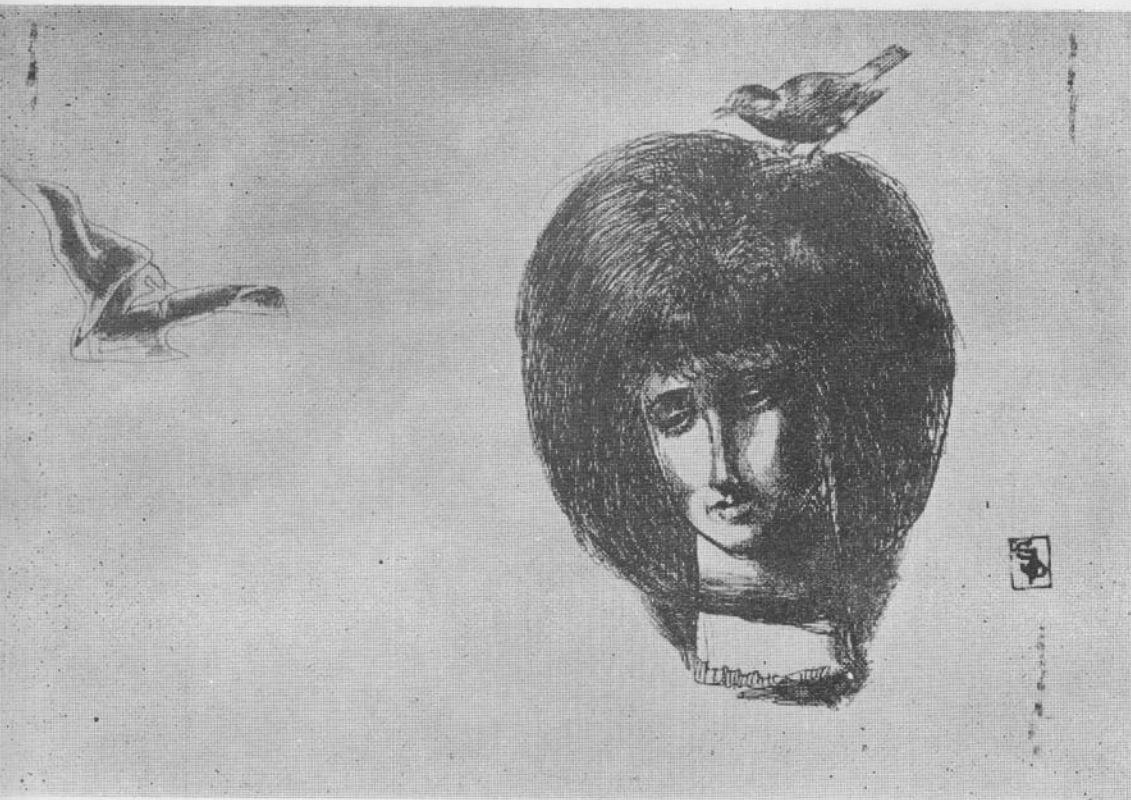
Szellemi önismeretünk iratlan szabályzata értelmében számon tartjuk neves íróink, zenészeink, képzőművészeink életművét, egyáltalán a nevüket, építészeink viszont mintha kimaradnának az érdeklődés mágneses teréből. Kivételt talán egyedül Kós Károly jelent, de az ő opusa sokkal szélesebb skálát ölel fel művelődés-történetünkben, ezért kivételnek sem nevezhető egyértelműen. Sóvágó János munkásságának ismertetése a nagyközönséggel a *Korunk* Galériában kettős célt követett: utólagos tisztelgés volt egy immár *életmű* előtt, melyről alkotója életében vajmi kevés szó esett, másrészt szellemi tékánk jelzett hézagait igyekezett pótolni.

Egyesek „zsoldosoknak“ nevezik az építészeket, és bizonyos értelemben igazuk van, mert más művészettel összehasonlítva az építész a mindenkori megrendelő anyagi hozzájárulásával sáfárkodik, alkotásának megvalósulása a fogyasztó beleegyezése nélkül fel sem merül. Az igények, szeszélyek, a döntés joga a kliensé, az építésznek be kell lopnia önmagát ennek személyiségébe, tudását, képzettségét, izlését, egyéniségét csakis a státuszviszonyok keretén belül érvényesítheti, kisebb-nagyobb eséllyel.

Ilyen szellemben kell figyelniünk Sóvágó János vázlatait, terveit, illetve megvalósult elképzeléseinek fényképeit, tudva azt, hogy az építész soha nem lépheti át korának anyagi-technikai-szellemi meghatározóit. A korszerűség fogalma az építészetben nem az utópikus formák, dimenziók, anyagok keresgélésében rejlik, hanem formák, anyagok, szerkezetek „megtalálásában“ az adott lehetőségek határain belül, amelyek illeszkednek az illető kor érték- és léptékrendjébe, illetve a történelmi folytonosság megfelelő láncszemébe. A monumentalitás nem dimenziók, nem különleges anyagok alkalmazásán múlik, mert ha így lenne, minden kis és szegényebb népcsoport eleve megfosztottnak tekinthetné magát „nagy“ alkotások létrehozása tekintetében. Ezt Sóvágó János is nagyon jól tudta, úgy tervezve épületeit, hogy azok mint funkcionális és plasztikai egységek alkalmazkodjanak az egymásratalálás feltételeihez a mindenkori fogyasztóval. Ameddig az egymásratalálás (akár funkcionális módosulással is) képes generációként megismétlődni, addig az épület maradandónak, ha úgy tetszik, monumentálisnak tekinthető, mert megmaradását, fennmaradását társadalmi hasznossága igazolja, az egyetlen erő, mely potenciálisan is meg tudja gátolni fizikai enyészetét.

Sajátos viszonyaink közepette Sóvágó azt tervezett, amit a hatvanas-hetvenes évek szükségessé és lehetővé tettek: családi házakat, foghíjbeépítéseket, épületek restaurálását stb.

ERDŐS I. PÁL: MITOLÓGIA — PILLANGÓK — MÓZES — MADÁRRAL

Megfigyelhető, hogy mindegyik program szervesen illeszkedik társadalmi be-
rendezkedésünkhöz. Az adott kor építésze hárul feladatai voltak ezek.

Amikor viszonyítani igyekszünk ezeket az alkotásokat a korszak építészetének
nemzetközi koordinátaíhoz, nem az építész akarjuk valamilyen irányzatba beszo-
rolni (ez meglehetősen erőltetett dolog volna), hanem két jelenségre szeretnénk
felhívni a figyelmet. Az egyik az individualizálás, a terek, funkciók, bútorok stb.
alakítása olyan módon, hogy kifejezhesse és jellemezze tulajdonosát úgy, hogy az
megtalálja és kiteljesítse önmagát ebben a komplex együttesben. Ezt érezzük
Sóvágó János szellemi alapállásának, ami egybeesik a racionalizmus dogmává me-
revedett doktrínáinak tagadásával (típusember, típusigények, implicite típuslakás),
amit elméletben Le Corbusier hirdetett és vallott, de a gyakorlatban ő maga so-
hasem alkalmazott. Ugyanez az időpont jelzi a posztmodern korszak kezdetét.

A másik dolog, amire fel kell figyelnünk, az a Kós Károly nevével fémjel-
zett út, amely a korszerűséget nem a formaimportban keresi, hanem hagyomá-
nyaink, múltunk megértéséből, értéséből kiindulva találja meg a számunkra meg-
felelő, következésképpen modern építészeti algoritmust. Hagyományos anyagok,
technológiai eljárások korszerű adaptálása, modern szerkezetek és régi formák
egyeztetése, visszafogottság, illetve plasztikai exponáltság — ahol kell — jellemzi
Sóvágó épületeit. Mindezek tudatosságát jelzi az a közös munka, amelyben az
öreg Kós elképzelését a fiatalabb pályatárs vitte tovább. Gesztus és folytonosság,
ami folytatókra vár.

Misztó János

„Nem tudtam lemondani az ideálokról”

Vallomások beszélgetés Erdős I. Pállal

Emberközpontú művészet az Erdős I. Pálé. Örök és — mondhatni — egyet-
len témája az ember. Vagy — hogy még inkább szűkítsük a skálát — az emberi
arc. Arcokkal komponál, arcokkal fejez ki indulatot, visszafogottságot, heves szen-
vedélyeket, örömet és bánatot, reményt és szorongást, töprengő meditációt és fe-
szültséget. Művészetének fél évszázados alakulása nem hozott szenciációkat, nincse-
nek benne váratlan fordulatok, üstököszerű felvillanások. Látványos indulását
— már tizenhárom évesen önálló kiállítással jelentkezik —, a korai sikereket vi-
szonylag gyors beérés, majd lassú, egyenletes fejlődés követi. Fejlődés, mely első-
sorban nem a technikai eszközök gyarapodásában mutatkozik meg, hanem a mind-
inkább elmélyülő lelkiségben, gondolatiságban.

„Volt egy ún. *folklorista* korszakom, amikor az Avast fedeztem fel. Nagyon
sokat segített ez nekem, mert sok szépséget tudtam magamévá tenni. Ezután volt
egy bizonyos *realista*, más szóval *munkás* korszakom. Lehetőségem volt akkor
— Nagybányán éltem —, hogy számos bányát, üzemet látogassak mint kultúrakti-
vista, közel kerültem ezekhez az emberekhez, és őket próbáltam papíra vetni.
Aztán volt egy *sötét* korszakom, *fekete* korszakom, amely kapcsolódott a *lírai* kor-
szakkal, és most — úgy érzem — egy olyan *meditáló*, *filozofikus* etap következik.
Nem tudtam eltérni a figurális dolgoktól. Én soha nem rajzoltam tájat. A termé-
szetet és főleg az állatokat nagyon szerettem. Egy elgázolt kutya vagy egy beteg
állat engem elkedvetlenül napokra. Nemhogy elkedvetlenít, hanem szinte tragikus
érzések vesznek körül. Én nagyon könnyen — lehet, hogy ez talán egy kicsit szen-
timentálisan hangzik —, nagyon könnyen megírfítható emberfajta vagyok. Egyet-
lenegyszer fogott annyira meg a természet, hogy rajzolni kezdtem, és ez Kubában
volt. Láttam körülöttem azt a paradicsomi tájat, megfogott, és akkor módomban
volt megpróbálni, hogy a természetet visszaadjam figura nélkül vagy figurákkal.
Nagyon csodálkozom, hogy Bánya, ahol én tizenhét évig éltem, és ahol először
jártam festőiskolába, és ahol Thorma János volt az első mesterem, aztán Mikola,
Ziffer és Krizsán, engem nem vonzott különösebben, holott a nagybányai táj ha-
sonló az olasz tájhoz. Azt a kék eget én még csak Olaszországban láttam.”

Erdős I. Pál — az alkotás örök törvénye szerint — ellentéteket, feszültségeket teremt lapjain, Energikusan határozott és líraian érzékeny, lendületes vezetéstű és tétovázó vonalak, fődött és fődetlen felületek, sötét és világos foltok, a legújabb korszakában pedig megmunkált, kidolgozott és csak jelzett, felvillantott, sejtető részletek egymásmellettsége révén éri el ezt.

„Kétségtelenül ellentétek hozzák ki azt, amit az ember meg akar valósítani. Amikor robusztus figurákat rajzoltam, akkor is én ezeket nagyon érzékenyen vettem papírra. És fordítva. Amikor érzékeny női figurákat rajzoltam, akkor is volt egy belső indulat, ami lehet, hogy nem látszott, de én ezt éreztem, s ezt az érzést próbáltam rajzaimon kivetíteni. Számos kolléga és kritikus szememre vetette: hogy lehet az, hogy ilyen robusztus figurákat csináljak, és ugyanakkor — párhuzamosan — botticellis női arcokat teszek papírra. Kétségtelen, hogy én soha nem tudtam lemondani az ideálokról, és talán akarva-akaratlanul próbáltam Botticelli, Ingrès, Picasso vonalait követni, a tudatalatti hozta ki ezt belőlem. Mindig szerettem — példaképeim művészetében is ezt kerestem, ezt csodáltam — kévéssel sokat mondani. Amikor egy nagyon szép, nagyon jól preparált ingres-papír került elébem, úgy éreztem, hogy ezt kár berajzolni. Nagyon szép lenne így fehéren berámázni, és kitenni egy kiállításra, ez sokkal többet mondana. Nagyon egyszerűek az eszközeim. A legprimitívebb eszközökkel dolgozom, hogy úgy mondjam, soha nem használtam a grafika különböző technikai vívmányait, egyszerűen csak egy ceruzát, egy kis pálcikát, tollat, tollhegyet — amit a mérnökök is használnak —, mert azzal lehet a legvékonyabb vonalat húzni. Soha nem szerettem technikázni. Nem szeretem a technikát, ami az érzelem rovására megy. Manapság sokan hiszik, hogy a különböző technikai bravúrok a lényegesek. Én nagy ellensége vagyok ennek. Engem sokkal jobban meggyőz Leonardónak egy vonala vagy Botticellinek egy virágszála, vagy Picasso cirkuszi rajjai és a grafikai általában, és nem győző meg a komplikált mesterségbeli tudás — ha csak erre törekednek.“

Leredukált, leegyszerűsített szimbólumok jellemzik ezt a művészetet. A női arc mindig a gyöngéd, a lírai, a halk kifejezője. A férfival — főleg folklór- és realista korszakában — az erőteljesebb, a lendületeset, a határozottat, újabbban a töprengést, meditálást, a bonyolult lelkiséget fejezi ki. Egész sorozatban jelenik meg a madár, mindig a női figura mellett, mint a törekénység, a sebezhetőség, a védetelen szépség kifejezője.

„Lehet, hogy ez családi betegség — mi a lírával nagyon szoros kapcsolatban állunk. Édesanyám — aki maga is költő volt — ismerte Ady Endrét, együtt érettségiztek a zilahi Wesselényi Kollégiumban. Többször volt alkalmam ellátogatni Erdmindszentre, ismertem Ady Lajost, Mariska néni (Ady Endre édesanyja) sokszor volt nálunk Szatmáron. Lehet, hogy mindezek hatással voltak rám s a munkáimra is. Én nagy versszerető ember vagyok, s ez az irodalmi vonal se hiányzott a rajzaimból. Akaratlanul is egy-egy vers szólalt meg egyik-másik rajzomban. Állandóan kísértett, kísért az a gondolat, hogy az életnek a vége a halál. És a halált mindig bizonyos sötét foltokkal, drapériákkal, erős tushatásokkal próbáltam megjeleníteni rajzaimon. Főleg a fekete korszakomban. Fáj, hogy egyszer el kell menni erről a világról. Muszáj eljutnom oda — és talán a rajzaim, a munkáim révén sikerülni fog —, hogy beletörődjem ebbe. Az emberi lélek komplikált, a művészet is az. Nem véletlen, hogy mindig az emberi figura van a középpontban rajzaimon. Nagyon szeretem az emberi arcot. Eltöprengök, elmélázok rajta. Számos emlékem van — erről nem nagyon tud az irodalmi élet — olyan emberekről, olyan koponyákról, mint Babits Mihály, Szabó Dezső, Kodolányi vagy Veres Péter. Alkalmam volt ezekkel az emberekkel közlekedni, másfél-másfél órán át elbeszélgetni, amíg rajzoltam őket. Nem lehet, hogy az ember ne érdekelje a művészetet. Az ember, aki jó vagy rossz, s aki — esetleg — csalódik is. Ha nem volna csalódás, akkor nem lenne érdekes az élet. Azt hiszem, a csalódás is nagyot lendít előre a művészetben. Az olyan törekvések, melyek a durvát, a visszataszítót fejezik ki, a maguk módján szintén érdekesek lehetnek. De az én ideálom a törekény művészet. Néha a környezetben tapasztalt durvaság is megtermékenyítheti az embert szépséggel: a szemét, a szívét, a lelkét. Ez az én eszményem.“

